

EGYES OPHRYS ELŐFORDULÁSOK A BALATON- FELVIDÉKEN

KOVÁCS J. A., TAKÁCS B., TAKÁCS G.

ABSTRACT

Bibliographical citation

KOVÁCS J. A., TAKÁCS B., TAKÁCS G., 1995, Chorology of some
Ophrys-species in the Balaton-highland area, KANITZIA-3, 137-142.

The work is dealing with the description of new habitats for the endangered and vulnerable species in genus *Ophrys*: *O. sphecodes*, *O. insectifera* and *O. fuciflora*.

From these taxa, *O. sphecodes* is more widespread in the Balaton area and the populations were found and described in two different plant communities: fen meadows (*Seslerietum uliginosae*) in Tapolca-basin and, dry grasslands like *Chrysopogono-Caricetum humilis* in the region of Újdörög.

O. insectifera is indicated from the Keszthelyi-mountain, in dolomite grasslands like *Festuco-Brometum erecti-pannonici*. The third species - *O. fuciflora* - was observed in a small population (three flowering plants) in the region of Balatonarács, in the marginal area of the community: *Cotino-Quercetum pubescens*. This is a new chorological data for Hungary. All populations of *Ophrys* needs special measures for protection and conservation.

Keywords: plant chorology, nature protection, rare species, plant communities, FEKETECSER, ÚJDÖRÖG, GYENESDIÁS, BALATONARÁCS, (UTM: XM-89, XN-80, XM-78, XN-10; CEC: 9470, 8970, 9269, 9073)

Kovács J. A., Takács B., Takács G.: Department of Botany, Berzsenyi College, 9701 Szombathely, P.O.Box 170, HUNGARY

A bangófajok igen változékony és specializált virágmorfológiája bonyolult, mondhatni szeszélyes szaporodási ciklusa, érzékeny ökológiai tűrőképessége és elterjedése régóta foglalkoztatja a hazai botanikusokat és természetvédőket (SOÓ 1959; NÉMETH 1990; MOLNÁR-SULYOK-VIDÉKI 1995).

A mediterránból főleg Nyugat-Közép-Európa felé felhúzódó taxonok magyarországi elterjedése (5 faj), ökológiai-cönológiai viszonyainak ismerete több szempontból is figyelmet érdemel. Egyrészt ezen populációk nagyrésze

areológiai mint marginális populációegységek kiemelendő florogenetikai anyagként kezelendők. másrészt viszont mint parányi jelzőrendszerek, a környezet és általában a talaj fizikokémiai jellemzőit módosító civilizációs hatásokra érzékenyen reagáló növényi szervezeteknek. fontos szerepük van az élőhelyek természetességi állapotának a felmérésében, indikációjában.

Tekintettel arra, hogy az egyes populációk terjedése és megjelenése, főleg a mikorrhizás szaporodás következtében évekig (évtizedig) eltart, így a "lappangó" állapot utáni felbukkanások jelzik csak hitelesen a faj biológiai jelenlétét és dinamizmusát. A populációk struktúráváltozásainak és referenciaszerű megjelenésüknek az ismerete értékes adatokkal támogathatja a modern biomonitoring programok működését.

Az utóbbi években (1993-1995) Balaton-felvidéki kutatásaink során három bangófaj megjelenését és cönológiai viszonyait figyeltük meg: *Ophrys sphecodes* Mill., *Ophrys insectifera* L. em. Grufb. és *Ophrys fuciflora* (F. W. Schmidt) Mönch. Ezek rövid adatait közöljük az alábbiakban.

1. *Ophrys sphecodes* Mill. - Pókbangó (Syn.: *O. sphegodes* Mill.)

A leggyakrabban előforduló faj, melyet a Tapolcai-medencében, a sáskai-dolomitokon, a nyírádi Bodó-réten és a Keszthelyi-hegységben (Pilikárvölgy) észleltük. A két első lelőhelyen a populációk nagysága tekintélyesebb (130-150 fő), de ugyanakkor eltérő ökológiai-cönológiai összetételt alkot, így azok felvételeit mutatjuk be.

A Tapolcai-medencében. Feketecester térségében, a Világos-patak mentén (Raposka és Nemesvita között), degradálódó lápréti vegetációegységekben mint *Succiso-Molinietum*, *Seslerietum uliginosae* jelentősebb számban, míg a kaszálórét-ligeterdő térségében csak szórványosan fordul elő. A legfontosabb lelőhely itt tehát a Világos-patak menti nyúlfarkfüves-láprét (*Seslerietum uliginosae*) a következő (2x2 m) florisztikai összetétellel (1993. 05. 02.): *Sesleria uliginosa* 3, *Cirsium rivulare* 1-2, *Carex hostiana* +-1, *Eriophorum latifolium* +-1, *Schoenus nigricans* 1-2, *Dianthus superbus* +, *Polygala amarella* +, *Carex flacca* 1, *Ophrys sphecodes* +, *Sanguisorba officinalis* 1-2, *Deschampsia caespitosa* 1-2, *Carex flava* +-1, *Lotus corniculatus* +, *Carex panicea* 1, *Ranunculus acer* +, *Centaurea pannonica* 1, *Lysimachia nummularia* +, *Rhinanthus minor* +, *Serratula tinctoria* +, *Taraxacum officinale* +-1, *Tetragonolobus uliginosus* +, *Achillea millefolium* +, *Mentha aquatica* +, *Galium boreale* +, *Lathyrus pratensis* +, *Ononis arvensis* +, *Pimpinella saxifraga* ±, *Bellis perennis* +, *Agrostis stolonifera* +-1, *Galium verum* + stb.

A másik termőhely a Sáska-Újdörög közötti dolomithegyeken, pontosabban a Kis-Bakony-hegy délnyugati oldalának alsó, középszáraz részén található, dolomit-lejtőszyepprében a *Chrysopogono-Caricetum humilis* társulás peremzónájában (1995. 05. 20.). A felvétel (2x2 m) florisztikai összetétele a következő: *Carex humilis* 3, *Chrysopogon gryllus* 2, *Jurinea mollis* 1, *Ptilipendula vulgaris* 1, *Stipa capillata* 1, *Adonis vernalis* +, *Ophrys sphecodes* +, *Festuca rupicola* 1, *Anthericum ramosum* +, *Potentilla arenaria* 1, *Dianthus plumarius* ssp. *regis-stephani* +, *Aster linosyris* +, *Allium flavum* +, *Dianthus pontederacae* +, *Phleum phleoides* +, *Silene otites* +, *Linum temifolium* +, *Gypsophila fastigiata* +, *Arenaria serphyllifolia* +, *Seseli hippomarathrum* +, *Scabiosa ochroleuca* +, *Teucrium montanum* + stb.

Összehasonlítva a bemutatott termőhelyeket jól érzékelhető a száraz gyepek és a kiszáradó lápréti flóra közötti különbség (*Festucetalia* és *Molinietalia*), melyeknek van azonban egy közös vonásuk: a középszáraz-középnedves bázisokban gazdag és meszes talaj, melyet a pókbangó mint szubmediterrán-közép-európai jellegű faj, messzemenően kihasznál. Az őszi bejárásunk során több példányon is észre lehetett venni a tölevélképződés beindulását (különösen az esőzések után), mely ugyancsak mediterrán sajátosságokra (az áttelelésre) utal.

2. *Ophrys insectifera* L. em. Grubb. - Légybangó

Mint atlanti-közép-európai faj, hazánkban ritka és a kiemelt természetvédelmi jelentőségű taxonok közé tartozik.

Rendszeresen felbukkanó populációi a Keszthelyi-hegységben (ÓVÁRI 1994), az itteni állomány vitalitását jelzi. Terepbejárásunk alkalmából, mi is a Keszthelyi-hegységben észleltük (5 fő, melyből kettő virágzott), mégpedig a Pető-hegyen (350 m) ÉNY-i kitettségekben, dolomit sziklagyepben (2. ábra). *Festuco pallenti-Brometum erecti-pannonici* társulásban (1995. 05. 22.). Olyan sziklafüves lejtők ezek, melyek a tömeges feketefenyő ültetést átvészelték, megmaradtak és rendkívül értékes flóraösszetételt mutatnak: *Festuca pallens* 2, *Carex humilis* 1, *Phyteuma orbiculare* +, *Bromus erectus* 2-3, *Thalictrum minus* ssp. *pseudominus* +, *Ophrys insectifera* +, *Adonis vernalis* +, *Stachys recta* +, *Polygala comosa* +, *Vincetoxicum hirundinaria* +, *Scorzonera purpurea* +, *Anthyllis vulneraria* ssp. *polyphylla* +, *Daphne cneorum* ssp. *cneorum* +, *Euphorbia seguierana* +, *Leontodon incanus* +, *Potentilla arenaria* +, *Ranunculus illyricus* +, *Biscutella laevigata* +, *Sanguisorba minor* +, *Anthericum ramosum* +, *Allium flavum* + stb.

A populáció fokozott védelme érdekében fontos, hogy a telepített fenyvesek időszerű felszámolásával a jelenlegi tisztások és sziklafüves lejtők értékes

növényzete ne sérüljön meg, így a légybangó fennmaradása itt is biztosítva legyen.

3. *Ophrys fuciflora* (F. W. Schmidt) Mönch - Poszméhbangó

Kiemelt, unikális értékű faj, mely Magyarországon a legveszélyeztetettebb orchideák közé tartozik.

Kis egyedszámú populációit, évekig lappangó állapotban lévő példányait Bakonyaljáról (Devecser) és a Keszthelyi-hegységből (Gyenesdiás) tartja számon az irodalom (SOÓ 1973; NÉMETH 1981; MOLNÁR 1995). Mint mediterrán-NY-közép-európai elterjedésű fajnak, minden hazai megjelenése különös figyelmet érdemel.

Mi a balatonarácsi Tamás-hegyen találtuk három virágzó példányát, szub-mediterrán jellegű bokorerdő (*Cotino-Quercetum pubescentis*) szegélyén (1. ábra). Itt a 2x2 m-es felvételen (1995. 05. 23.) a következő fajokat jegyeztük fel: *Cotinus coggygria* 1, *Quercus pubescens* 2, *Bromus erectus* 2, *Coronilla coronata* +, *Ophrys fuciflora* +, *Galium glaucum* +, *Chrysopogon gryllus* 1, *Pulsatilla grandis* +, *Sanguisorba minor* +, *Trinia glauca* +, *Asparagus officinalis* +, *Carex humilis* 1, *Inula ensifolia* 1, *Anthyllis polyphylla* +, *Sedum album* +, *Orlaya grandiflora* + stb. A talált példányok labellum-szerkezete (háromkarúsága, a mézajakpúpok nagysága és domborúsága) kissé eltér az *O. fuciflora* törzsalakjától és az *O. cornuta*-val alkotott állandósult hibridogén populációt jelez (MOLNÁR A. közlése).

A felvételen kívül gyakori fajok: *Viburnum lantana*, *Dictamnus albus*, *Geranium sanguineum*, *Polygonatum odoratum*, *Linum austriacum*, *Hippocrepis comosa*, *Anacamptis pyramidalis*, *Mimartia verna*, *Convolvulus cantabrica*, *Limodorum abortivum*, *Globularia punctata*, *Jurinea mollis*, *Stipa eriocaulis*, *Aethionema saxatile*, *Festuca pallens*, *Scorzonera austriaca*, *Paronychia cephalotes*, *Iris variegata*, *Ranunculus illyricus*, *Lathyrus niger*, *Orchis purpurea*, *Linum tenuifolium*, *Anthericum ramosum* stb. Ezek a fajok jól jelzik az átmenetet a nyílt dolomit sziklagyepek (*Seseli leucospermo-Festucetum pallentis*), a dolomit lejtősztyeppék (*Chrysopogono-Caricetum humilis*) és a xerotherm tölgyesek felé (*Orno-Quercetum pubescenti*, *Quercetum petraeae-cerris* pl. a Sándor-hegyen).

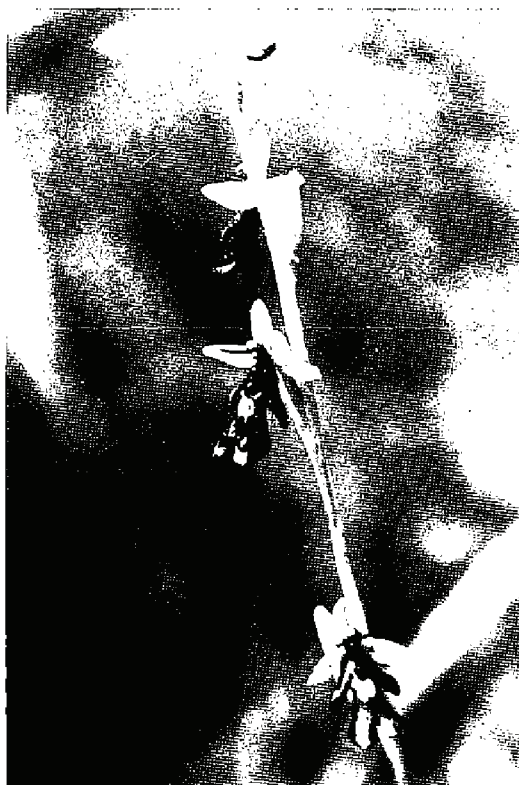
A devecseri élőhelytől jelentősen eltérő ökológiai-cönológiai viszonyok (*Cotinetalia*, *Festucetalia*), különösen értékessé teszik a Tamás-hegyi előfordulást, mint új és hiteles chorológiai adatot Magyarországon. Reménykedünk, hogy a különben is fokozottan védett területen a kis populáció fennmaradása és megőrzése biztosítható lesz.

1. ábra. *Ophrys fuciflora* (F. W. Schmidt) Mönch

IRODALOM

- CSAPODY I., 1982, Védett növények, Gondolat Kiadó, Budapest.
MOLNÁR A., SULYOK J., VIDÉKI R., 1995, Vadon élő orchideák,
Kossuth Kiadó, Budapest.
NÉMETH F., 1990, Növényvilág, Száras növények, In Rakonczay Z.
(szerk.) Vörös könyv, Akadémiai Kiadó, Budapest.
SOÓ R., 1959, Ophrys Studien, Acta Bot. Acad. Sci. Hung. 5,
437-471.
SOÓ R., 1973, A magyar flóra és vegetáció rendszertani-növényföldrajzi
kézikönyve V., Akadémiai Kiadó, Budapest.

2. ábra. *Ophrys insectifera* L. em. Grufb.